

КОЛОНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ XVIII СТОЛІТТЯ Й УТВОРЕННЯ НОВОСЛОБІДСЬКОГО КОЗАЧОГО ПОЛКУ

Олександр КОВАЛЬКОВ (м. Кіровоград)

У статті досліджуються історичні обставини утворення Новослобідського козачого полку та його роль у заселенні та колонізації території нинішньої Кіровоградщини в середині XVIII ст.

Ключові слова: колонізація, Центральна Україна, Новослобідський козачий полк

The historical circumstances of formation of the New-Slobodian Cossack regiment and its part in the population and the colonization of the now Kirovograd region in the middle of XVIII is researched in the article.

Key words: Colonization, the Centre of Ukraine, Novoslobidskyj Cossack's regiment

Проблема заселення та колонізації Центральної та Південної України належить до актуальних проблем вітчизняної історії, про що свідчить представницька історіографія [1; 2; 3; 4; 5]. Беззаперечно актуальною проблема ця залишається для досліджень у напрямку краєзнавства (або історичної регіоналістики) Центральної України. Проте, не зважаючи на здавалося б значний масив літератури з теми, залишається чимало не розв'язаних, або недостатньо висвітлених у дослідженнях її аспектів. До останніх відноситься історія Новослобідського козачого полку.

Питання колонізації степової України розглядалося переважно або через призму політики правителів Російської імперії, або під кутом зору іноземної колонізації [6; 7; 8]. Останній надавали ключового значення, применшуючи тим самим роль власне українського етнічного елемента в цих процесах, що є абсолютно невиправданим. У цьому контексті історія Новослобідського козачого полку набуває особливого значення.

Свого часу відомий учений-краєзнавець Володимир Ястребов, аналізуючи політику уряду стосовно Нової Сербії та Новослобідського полку, назвав останній “пасынком местной администрации” [9, с. 562]. Подібна ситуація склалася і в історичній літературі. Протягом останніх двох століть історіографія Новослобідського козачого полку залишається невиправдано скромною. У більшості досліджень до історії полку історики зверталися принагідно або в контексті історії Нової Сербії та колонізації краю взагалі, або ж під призвою історії Нової Січі.

З огляду на вищесказане показовими є праці А. Скальковського [10] та В.О. Голобуцького [11], які аналізують історію полку виключно в контексті наступу влади на права запорожців та на їхні вольниці. Як один з елементів (причому другорядний) колонізації та заселення Центральної та Південної України, окремі згадки про Новослобідський полк містяться у працях В.Ф. Шишмарєва [7], В.М. Кабузана [2], В.О. Пірка [3]. За великим рахунком, у XIX столітті лише В. Ястребов уперше поглянув на історію

полку як самодостатню сторінку історії регіону. Саме В. Ястребов був першим дослідником Архіву фортеці Святої Єлизавети, який містить колосальні відомості про історію як полку та Нової Сербії, так і всієї Південної України. Усе ХХ століття ознаменувалося лише двома ґрунтовними дослідженнями з історії полку. Першою такою спробою стала розвідка С.І. Шамрая [5], у якій уперше у вітчизняній науці історія Новослобідського козачого полку розглядається як самотня та значуща сторінка історії України XVIII століття. Висновки вченого зводяться до того, що полк зробив не зрівнянно більше в колонізації краю, ніж Нова Сербія, а отже, саме українська етнічна складова у цій колонізації була визначальною. До таких же висновків, але на значно ширшому джерельному матеріалі, прийшла класик української історіографії Н.Д. Полонська-Василенко в першому томі своєї двотомної праці з історії заселення Південної України, яка є фактично її докторською дисертацією [4]. І тільки на початку ХХІ століття з'явилися перші публікації, присвячені історії полку, уже за доби незалежності України. Характерно, що написані вони одним істориком [12]. А це дає можливість констатувати актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямку.

Територія теперішньої Кіровоградської області лежить на межі двох природнокліматичних зон – лісостепу та степу. Гармонійне їхнє поєднання здавна створювало сприятливі умови для господарського освоєння регіону, приваблювало сюди населення. Проте за степовою Україною стосовно І половини XVIII століття в російській дореволюційній та радянській історичній літературі міцно закріпилося словосполучення “Дике поле”. Закріпилося настільки міцно, що ще на початку 90-х років ХХ століття О. Посунько змушена була доводити, що “Дикого поля” не було [13]. Очевидно, що таке визначення вживалося передусім з метою обґрунтування тези про цивілізаторську місію імперської влади в справі колонізації начебто безлюдних земель Центральної та Південної України.

У світлі серйозних історичних досліджень цей підхід не витримує жодної критики. Одразу після повернення запорожців та заснування Нової Січі 1734 року землі нинішньої Кіровоградщини стали окраїнними північними районами Запорозьких вольностей і входили до складу Бугогардівської паланки Нової Січі. Вже до 50-х років XVIII століття запорожцями було засновано на цих землях як мінімум п'ять поселень-зимівників. Так, у джерелах фігурують зимівники Верблюжка на однойменній річці, Куцівка на річці Кам'янка (сучасна Новгородка), Петрівка, Зелена, Жовта. Пізніше, по завершенні російсько-турецької війни 1736 – 1739 років, на ці землі потяглися хвилі переселенців з Польської України. Ще один міграційний потік ішов з Гетьманщини. Північна та північно-східна, а також центральна частина просторів теперішньої Кіровоградської області фігурують у джерелах середини XVIII століття як

Задніпрські місця Гетьманських полків – Миргородського та Полтавського. Так, Н. Полонська-Василенко наводить свідчення козака Полтавського полку Ковальчука, датовані 1728 р. про те, що кілька тисяч козаків кочували в степах понад річками Бугом, Інгулом, Великою і Малою Кам'янками: “многие тысячи людей, только о подлинном оных числе знать не можно”, причому називає їх вихідцями з Миргородського та Полтавського полку [4, с.33]. С. Шамрай також констатує, що “наприкінці 1740-х років місцевість коло горішніх Інгула й Інгульця була вже досить заселена. Основне ядро цих поселенців становили вихідні з Миргородського полку, але рівночасно багато осадників ішло і з Правобережжя” [5, с.234]. Практично увесь корпус документів середини XVIII ст., опублікований А.В. Пивоваром [14] і який ще чекає серйозного опрацювання дослідниками, красномовно доводить, що ці території до 50-х рр. XVIII ст. були заселені та освоєні.

Середина XVIII століття ознаменувалася стратегічним прагненням Російської імперії просунутися якомога далі на Південь та оволодіти узбережжям Чорного моря. У цьому контексті, межиріччя Дніпра та Південного Бугу набуває не менш стратегічного значення. Тому з початку 50-х років XVIII століття у справі колонізації Степової України ініціативу на себе бере уряд Російської імперії.

У цей час російський уряд, щоб покласти край татарським та запорозьким нападам, вирішив створити міцний бар'єр з військово-поселенських формувань. У пригоді йому стали серби, мешканці Австрійської імперії, які до цього неодноразово просили дозволу переселитися до Росії, щоб уникнути утисків австрійського уряду. Так, 11 січня 1752 року серб Іван Хорват отримав жалувану грамоту на утворення зони сербських поселень військового типу на великій площі від річки Кагарлика до річки Тури, від річки Березівки до Омельника. Під командуванням І. Хорвата тут були сформовані полки: пандурський та гусарський. Вся ця територія дістала назву “Нова Сербія” [4, с.63].

Нова Сербія підлягала владі Сенату. Вищою владою над нею був Київський Генерал-губернатор. На місці влада поділялася між трьома начальниками: російським головним командиром, сербським генералом Хорватом та комендантом фортеці Св. Єлизавети. Компетенції між ними були розподілені невиразно, що викликало між ними постійне тертя.

Територія Нової Сербії була поділена на роти. Осередком кожної з них був укріплений населений пункт, який за сербською традицією називався шанець. Головним адміністративним центром та місцем розміщення командування сербськими полками став Новомиргород, де дислокувалися сам Хорват та полкові адміністративні установи.

Збудована над Інгулом фортеця Св. Єлизавети стала важливим військово-адміністративним центром регіону: у ній перебували головний командир, комендант фортеці та російські адміністративні установи.

Населення Нової Сербії порівняно з українським населенням одразу ж здобуло привілейоване становище. Для сербів виділялося більше землі, як правило, вона була кращою. Їм давали значні кошти “на обзаведеніє”. Сам Хорват, скажімо, отримав близько 50 000 рублів на Нову Сербію [4, 133].

На допомогу в будівництві міст у Новій Сербії виряджали з Гетьманщини козаків, а для захисту військових поселень тут розміщувалися російські регулярні військові частини. За весь період існування Нової Сербії полки так і не були остаточно укомплектовані. Так, 1762 року замість запланованих 11 039 чоловіка у Новій Сербії було лише 2 847, тобто не більше 25%. До того ж слід додати, що як під кутом зору мілітарним, так і під економічним та моральним ці привілейовані колоністи не стояли на належному рівні. Як військові вони виявилися слабкими, значна їхня частина була дуже віддалено пов’язана з військовою службою. Крім того, серед них було чимало волоцюг, “батярів”, навіть “лісових розбійників”, як характеризували їх сучасники та навіть одноплемінники [15, 262-263]. Усі без винятку дослідники Нової Сербії досить скептично оцінювали якість “колонізаційного матеріалу”, залученого І. Хорватом.

Як уже зазначалося, Нова Сербія була заснована на цілком освоєній території, котру протягом тривалого часу до цього заселяли як запорожці, так і козаки гетьманських полків. Тут були укріплення, стояли військові залоги. Проте, надаючи землю сербським колоністам, Сенат негайно наказав виселити усе “безуказне” населення, тобто усіх, хто проживав там без дозволу. Так, протягом осені 1752 року було видано два відповідних сенатських укази. Згідно з першим, виданим 19 жовтня, у Новій Сербії мали право селитися “выходцы только из Молдавии, Валахии, Македонии, а не из других каких народов” [16, с.716 – 717]. Згідно з другим, оприлюдненим 20 листопада, усе українське населення, яке там проживало до цього, слід було “на прежние жилища в Малую Россию сослать, а земли те за сербами оставить” [17, с.729]. Отже, вихідці з Гетьманщини повинні були повернутися на старі місця, а свої двори “добровільно” продати сербам. Такі розпорядження уряду (а зрозуміло, що населення було просто поставлене перед фактом) зустріли в краї вкрай негативно. Як пише Н.Д. Полонська-Василенко, “сэрби впали на них (козаків), як раніше татари, чи інші вороги” [4, с.155]. Не тільки населення, але й військове командування Задніпрських місць перебувало в абсолютному інформаційному вакуумі щодо нововведень. Командир команди, що стояла в Цибулеві для охорони його від гайдамацьких ватаг, Фінікс звернувся до Київського Генерал-губернатора з проханням роз’яснити йому: як вести себе з людьми Хорвата – підкоритися або чинити опір. Проте сам Генерал-

губернатор слабо орієнтувався в ситуації, що склалася [4, с.155]. Схоже, що про зміни свого становища населення Задніпрських місць узнавало від самого Хорвата й від його людей. Тому реакція населення була цілком прогнозованою.

Логічно, що українське населення змушене було тікати з відданих під заселення сербам територій. Але переселялися вони не на північ, у Гетьманщину, а переважно на землі Запорізької Січі, тобто на південь від Нової Сербії [10, с.312]. Досить швидко склалася ситуація, коли територія, відведена під Нову Сербію знелюдніла, а іноземні колоністи переселятися не поспішали. Абсурдність політики російської політики була очевидною, тому невдовзі Сенат дозволив “безуказному” населенню залишитися і “к лучшей выгоде сербов служить” [18, с.923]. Таким чином російський уряд визначав другорядне місце українських поселенців порівняно з іноземними колоністами. Українці мали обслуговувати останніх, задовольняти помешканнями, постачати їм усе необхідне, залишаючись джурами або ремісниками. Усе це мало наслідком подальший масовий відплив українського населення на Запоріжжя, на Дон, на Правобережну Україну.

Незабаром російський уряд усе ж знайшов вихід, яким можна було, з одного боку, затримати українське населення, а з іншого – узяти його під свій контроль, разом з цим створивши реальну силу для оборони кордонів від татар і запорожців. Спеціальним наказом Сенату від 18 серпня 1753 року було дозволено вихідцям з Крилівської та Цибулівської сотень Миргородського полку селитися на території на південь фортеці Св. Єлизавети. Ці землі визначалися як призначені для ще не сформованих сербських рот. В указі містилося розпорядження “учредить их казаками, как слободские полки состоят, а не под владельцами” [5, с.252]. Під нове поселення відводилася смуга у 20 верст. Проте зрозуміло, що в тих умовах влада не могла допустити існування у прикордонній смузі неконтрольованих козацьких поселень. Сенат відмовився передати цей полк та територію, відведену під нього, під владу гетьмана або ж адміністрації Нової Сербії. Він визначався у підпорядкування коменданта фортеці Св. Єлизавети й був підконтрольним напряму Сенатові. Полк цей увійшов в історію як Новослобідський козацький полк, або Новослобідське козаке поселення.

Так, дату підписання Сенатського указу (18 серпня 1753 року) можна вважати датою заснування Новослобідського козачого полку, названого так на противагу Слобідським полкам Слобожанщини. Проте не зважаючи на такий, здавалося б незаперечний факт, серед дослідників немає однастайності у визначенні дати народження нового полку. Автори “Історії міст і сіл України” вказують не зовсім зрозумілу дату – 1751 рік, тобто ще до заснування Нової Сербії [19, с.435]. Олександрійський священник-краєзнавець XIX ст. В. Никифоров називає 1755 рік [20, с.499]. Г. Розанов

за таку дату вважає 1756 рік, коли було укладено перший перелік сотень полку [21, с.85]. С. Шамрай пише, що остаточно полк сформований лише 1761 року, коли було врегульовано його територіальні межі та правовий статус [5, с.252]. В.О. Пірко ж переконаний, що формування полку розпочалося не раніше весни 1754 року [3, с.52]. Однак відомо, що вже в листопаді 1753 року на чолі полку був поставлений полковник (капітан Биков), а з 1754 року він підпорядковується комендантові фортеці. На цьому наполягає Н. Полонська-Василенко, яка вважає, що на початку 1754 рік полк уже існував і підпорядковувався комендантові фортеці, яким на той час був І. Глібов [4, с.164]. Наша ж позиція у цьому питанні визначена наявністю документа, який юридично започаткував літопис полку. Подальші події є історією розвитку вже наявної військово-поселенської одиниці.

Розв'язання даного питання має важливе значення, оскільки саме з історії Новослобідського полку бере початок історія цілого ряду сіл, які входили до його складу як сотні.

На 1756 рік полк складався із 27 сотень. Г. Розанов подає повний їхній перелік за даними духовного правління: “1) слобода Приградская, – мещанская, с приписанными к ней слободами, 2) Аджамка, 3) Вершино-Каменка, 4) Мурзинка, 5) Бешка, 6) Овинянка, 7) Верблюжка, 8) Жолтая, 9) Омельницкая, 10) Вороновка, у бывшего хутора Троицкого, 11) Мишурино-рожский ретраншамент, 12) слобода Буянская, 13) Каменка, 14) Калужина, 15) Бородаевка, 16) Домоткань, 17) Пушкаревка, 18) слобода ближних буераков, 19) Ингульская, 20) Комиссаровка, 21) слобода Грузская, 22) Виска, 23) Плетено-Ташлицкая, 24) Красная, 25) Ново-Архангельская, 26) Олышанка, 27) Добрянкa” [21, с.85]. Далі дослідник указує, що “в слободах сих, одни были солдатския слободы, другия мещанския. В тех и других считалось семей 3 538, душ 4 604, домов построенных 3 383, недостроенных 155. И как в каждой слободе, где душ было свыше ста, предполагалась церковь: то вместе с слободами неотлагательно строились в них и церкви, из каковых многия, как совсем готовые, в 1755 году и освящены” [21, с.86].

Серед сіл, у яких розмістилися сотні полку, були такі, що існували тут і раніше як або ж запорізькі зимівники (Верблюжка, Жовта), або ж задніпрські поселення Миргородського та Полтавського полків (Бешка, Омельник). Проте історія більшості населених пунктів бере свій початок саме від заснування Новослобідського полку.

Не лише питання часу заснування, але й проблема етнічного складу населення, що сформувало полк, гаряче дискутувалася в історичних дослідженнях. Так, А. Скальковський, спираючись на заборону гетьмана Розумовського приймати до полку українців, що тікали з Наддніпрянщини, наполягає на переважанні в полку молдован [10, с.29]. А. Шмідт виводить

поселенців з росіян-старообрядців [22, с.34]. За ним пішов і радянський дослідник козацтва В.О.Голобуцький [11, с.85]. Але відомо, що старообрядці селилися переважно у передмістях фортеці й записувалися у міщанський стан. В. Никифоров, у свою чергу, говорить про змішане українсько-російсько-молдавське населення полку [20, с.499 – 500].

У той же час ряд авторитетних дослідників наполягає на тому, що основна маса полочан була сформована саме з місцевих українських жителів. Уже говорилося, що колоністи-серби витісняли козаків на південь від фортеці на ті території, на яких і постав пізніше полк. Саме в цих витіснених зі своїх земель “заднепрских сходцах” вбачав ядро полку Є. Загоровський [23], у цих “українських старожитцях” бачить основу полку С. Шамрай [5, с.250]. До того ж, як доводить останній, переходи козаків з Миргородського полку тривали і в подальші роки. Так, тільки 1757 року з однієї лише Потоцької сотні Миргородського полку утекло 86 господарів (не рахуючи родин). І тільки 14 з них (16 %) осіла в Новій Сербії. Решта ж рушила до Новослобідського полку [5, с.250]. Цю ж позицію обстоює і Н. Полонська-Василенко. Вона пише, що полк заселявся насамперед вихідцями із Запоріжжя, Лівобережжя, Слобожанщини, а вже потім – з Правобережжя та за рахунок російських біглих поміщицьких селян, старообрядців, військових дезертирів тощо. За її даними, лише 1758 року до Новослобідського полку з Миргородського полку втекло 291 чоловік [4, с.169-171].

Новослобідський полк, як і Нова Сербія, не входив до складу жодної губернії і не поділявся на повіти. Його територія підпорядковувалася безпосередньо Сенату та Військовій колегії і не охоплювалася протягом 50 – 60-х років XVIII століття загальноросійським ревізьким обліком.

Полкова старшина складалася з полковника (спочатку ним був капітан Микита Биков, призначений Сенатом 2 листопада 1753 року, потім – Микола Адабаш, затим – колезький асесор Яким Літвінов, а за ним – знову Адабаш); обозного (протягом усієї історії полку ним був Василь Михальча); полкового судді (Іван Макогон), писаря (по черзі пост займали Василь Семенов, Григорій Бутович, Назар Чернявський), полкові осавули, підпрапорщики. Полкова старшина була виборною і розміщувалася у фортеці Св. Єлизавети [4, с.162 – 168].

Штат полкової старшини остаточно сформувався у 1761 – 1762 роках. Полк на той час складався уже з 20 сотень. Старшина кожної сотні складалася із сотника, отамана, двох писарів, хорунжого, двох осавулів. У складі сотні також мало бути 50 виборних козаків, 2 священики, дяк, 4 паламарі. При кожній сотні на озброєнні було (або мало бути) 5 гармат з 30 пушкарями обслуги. Старшині встановлювалася грошова платня, а також земельні пожалування [4, 172]. Проте, фактичними правителями Новослобідського полку були коменданти фортеці Святої Єлизавети. Пост

цей займали в різні часи займали Олексій Іванович Глібов (1753 – 1757), Федір Іванович Юст (1757), Матвій Артемонович Муравйов (1758 – 1760, 1761 – 1764), Григорій Прокопійович Толстой (1760 – 1761) [4, с.163 – 164].

Сотниками переважно ставали представники сотенної старшини Полтавського та Миргородського полків. С. Шамрай пише, що якщо значна частина людності цих полків увійшла до складу Новослобідського полку, то й керівників собі козаки обирали зі своїх. Так, сотник слободи Омельника (або Лихівки) значиться Хома Лихо, значковий товариш Полтавського полку; батько сотника Калужинського Василя Роботи, Федір Робота також був значковим товаришем Полтавського полку [5, с.259]. І таких прикладів можна навести ще. В. Ястребов пише, що сотниками ставали також осадчі [9, с.552], хоча С. Шамрай вважає такі випадки ймовірніше винятком, ніж закономірністю [5, с.260].

Полкова та сотенна старшина замість жалування отримувала рангові землі (ріллі, сіножаті тощо). Так, полковникові перепало 600 десятин землі, обозному – 400, судді – 300, осавулові, ротмистрові, писареві і хоружому – по 200 десятин кожному, лікареві – 140, полковим городничому й отаманові по 100 дес., сотникові – 200 дес., отаманам по 60, писарям по 50, хоружому – 60, осавулам і козакам виборним – по 50 дес., козакам під помічникам – по 25 десятин. До того ж старшині, а почасти й козакам надавалися деякі пільги, а саме: „на своих же землях полковой старшине й сотникам дозволить мельницы, хутора, винокурни и шинки строить и тем пользоватца и в козачьем поселении в слободах, при которых им дача будет, иметь по одному шинку” [5, с.266 – 267].

14 серпня 1761 року було видано черговий сенатський указ “О дополнительных правилах казацкого поселения за рубежами Новой Сербии”, який закріпив правовий статус полку. Так, указ перешкоджав переселенню до полку козаків зі слобідських полків та Гетьманщини (що є свідченням поширеності подібної практики). Характерно, що указ захищав інтереси слобожан за рахунок інтересів сербських поселенців. Зокрема, дозволялося використовувати ліс (єдиний на той час у регіоні лісний масив – Чорний ліс – був у межах Нової Сербії) для господарських потреб та використовувати незаймані території під потреби слобожан [24].

Згідно з доступними нині джерелами, заселення території полку відбувалося переважно переселенням української людності колишніх Задніпрських місць Гетьманських полків. Типовою є історія заснування однієї зі слобід, Вершино-Кам’янки. Так, за даними Справ Київської єпархії 1730– 1756 років з села Ухівки (територія Цибулівської сотні, пізніше – 11-а рота Пандурського полку Нової Сербії) 1754 року до слободи Вершино-Кам’янки було перенесено церкву Святого Миколая та переведено священика Якова Леонтія Белецького [14, с.117]. Прийнята в ті часи практика передбачала освячення церков через рік – два після заснування

поселення за умови проживання там не менше ста осіб. Очевидно, що перенесення церкви з одного населеного пункту до іншого могло бути можливим тільки за умови міграції значної частини його населення. Другим важливим моментом є наступний. Люди переселялися в цілком освоєні території, що ставить під сумнів “дикість” центральноукраїнського степу. І справді, не в голий же степ вийшли з розібраною церквою з уже згаданої Ухівки “безвестно на новое казацкое поселение” 213 осіб протягом 1752 – 1754 років [14, с.224 – 236]. З церквою, яка уже 1754 року була зібрана й освячена на новому місці, мала священика і в якій уже протягом січня – листопада 1754 року було зафіксовано 18 шлюбів [14, с.290]!

На думку дослідників, уже в перші роки існування на територію Новослобідського полку переселилася основна маса українського населення з території, відданої під Нову Сербію. Вище вже говорилося про те, що значна маса переселенців з Гетьманщини та інших територій також осідали на території полку. Динаміка зростання кількості населення в сотенних селах протягом усього часу існування полку була різною. Так, якщо на 1754 р. у вже згадуваній Вершино-Кам'янці проживало 144 особи, то в наступний рік ця цифра уже сягнула 270, а на 1763 рік – 639 поселенців. В Аджамці кількість населення з 1754 по 1763 рік зросла з 774 до 1163 осіб, у Мурзинці – з 300 до 1890 тощо [2, с.86]. На 1762 рік лише козаків у Новослобідському полку було 5949 [5, с.263]. Загальна ж кількість населення Новослобідського полку на 1 січня 1759 оцінюється сучасними істориками у 14220 осіб, а на цей же місяць 1762 року – 19625 осіб [3, с.55].

Можна з упевненістю говорити, що роль Новослобідського полку в процесі заселення, колонізації та господарського освоєння степів нинішньої Кіровоградщини була доволі вагомою. У десятилітній (1753 – 1764) історії Новослобідського полку, який був військово-поселенською організацією, соціальний аспект взагалі значно переважає мілітарний. Крім того, і це не менш важливо, сам факт заснування і фортеці Св. Єлизавети, і Нової Сербії, і Новослобідського козачого полку слугували зміцненню позицій Росії на півдні, утягували південноукраїнський регіон у систему всеросійського ринку, готували плацдарм для остаточного підкорення Північного Причорномор'я і Кримського ханства.

На увагу заслуговує ще один висновок. Основну роль у процесі колонізації краю була відведена сербським поселенцям та місцевому, переважно українському, населенню, оформленому у Новослобідський козачий полк. Незважаючи на незрівнянно більшу увагу, яка приділялася Новій Сербії як урядом, так і дослідниками, можна говорити, що в процесі освоєння краю роль Новослобідського полку видається змістовнішою. Якщо на 1762 рік у Новій Сербії проживало 1815 сербів і 2 438 українців [4, с.207], то в Новослобідському полку – 19625 осіб, переважно українців [3, с.55].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Багале́й Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры // Киевская старина. – 1889. – № 4, 5 – 6, 7.
2. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – I половине XIX века (1719 – 1858). – М., 1976. – 308 с.
3. Пірко В.О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI – XVIII ст. / Український культурологічний центр. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 224.
4. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в половині XVIII ст. – Ч. 1. – Мюнхен, 1960. – 222 с.
5. Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина) // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – Т. 24. – К., 1929. – С. 207 – 302.
6. Посу́нько О. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1998. – 80 с.
7. Шишмарев В.Ф. Романские поселения на юге Украины. – Л., 1975.
8. Шевченко С. І. Українська доля Нової Сербії. Історичні нариси з минулого Кіровоградщини (Кіровоградщина в українсько-сербських зв'язках (1752 – 2002). – Кіровоград, 2004. – 168 с.
9. Ястребов В. Архив крепости Св. Елизаветы // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. 15. – Одесса, 1889. – С. 548 – 593.
10. Скальковский А.О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького / Пер. з рос. Завгородньої Т.С.; Худож. Бузилов О.М. – Д.: Січ., 1994. – 678 с.
11. Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні роки свого існування (1734 – 1775). – Дніпропетровськ, 2004. – 424 с.
12. Дідик С. Дві моделі колонізації Півдня України (з історії Нової Сербії і Новослобідського козацького полку, 1751 – 1744 рр.) // http://www.cossackdom.com/articles/d/didik_dvmodeli.htm; Дідик С. Зносини адміністрації Нової Сербії і Новослобідського козацького полку з іноземними урядовцями // http://www.cossackdom.com/articles/d/didik_znosimns.htm; Дідик С. Розвідувальна діяльність Новослобідського козацького полку в світлі матеріалів канцелярії Новосербського корпусу (1758–1762) // http://www.cossackdom.com/articles/d/didik_rozviddiyal.htm
13. Посу́нько О. Дикого поля» не було: до історії колонізації степового краю в середині XVIII ст. // Степ. – 1996. – №2-3. – С. 2-3.
14. Пивовар А.В. Поселення задніпровських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. – К., 2003. – 336 с.
15. Пишчевич С.С. Известия о жизни и похождениях Симеона сына Пишчевича, 1731 – 1775. – М., 1884.
16. О допущении селиться в Новой Сербии выходцам только из Молдавии, Валахии, Македонии, и Сербии // Полное собрание Российской империи. – Собрание 1. – Т. 13. № 10.037. – СПб., 1830. – С. 716 – 717.
17. О продолжении поселения сербов в отведенных им Заднепрских местах; о высылке поселившихся там сходцев из Малороссии на прежние жилища; о вспоможении и покровительстве, каковые должны оказывать начальства сербам, и об отводе земель для вновь входящих сей же нации людей между природными российскими поданными // Полное собрание Российской империи. – Собрание 1. – Т. 13. – № 10.049. – СПб., 1830. – С. 729 – 731.
18. О приятии в Новую Сербию, с ведома тамошнего командира, вольных людей, желающих быть в услужении, на сколько времени кто похочет, с обязательством //

Полное собрание Российской империи. – Собрание 1. – Т. 13. – № 10.148. – СПб., 1830. – С. 923 – 925.

19. Історія міст і сіл України. – Кіровоградська область. – К.: УРЕ, 1972. – 798 с.

20. Никифоров В. Очерки Александрийского уезда Херсонской губ. // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. Продолжение. – 1876. – № 24. – С. 465 – 502.

21. Розанов Г. Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый (период от основания в Новороссийском крае Ново-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губернии Новороссийской и Азовской, за коей последовало упразднение Славянской епархии) // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. 3. – Одесса, 1853. – С. 79 – 129.

22. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Херсонская губерния / Сост. А Шмидт. – Ч.1 – СПб., 1863.

23. Загоровский Е. Очерки по истории Славянской Колонизации в Новороссии в XVIII веке // Военно-исторический вестник. – 1912. – №4.

24. О дополнительных правилах для казацкого поселения за рубежом Новой Сербии // Полное собрание Российской империи. – Собрание 1. – Т. 15. – № 11.312. – СПб., 1830. – С. 770 – 771.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: слов'янська та українська міфологія, проблеми ментальності традиційного суспільства, історична регіоналістика Центральної України.